

11. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав: Постанова Кабінету міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1440-2003-%EF>.

12. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 № 400/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 37. – Ст. 237.

13. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.

14. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

15. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.

16. Регіональні особливості ціноутворення на ринку об'єктів нерухомості, що приватизуються // Власність в Україні. – 2000. – № 1. – С. 42-43.

17. Ринкова система України: стан та перспективи розвитку: [Монографія] / [Макарюк О.В., Жмайлов В.М., Данько Ю.І., Краснорупцький О.О., Ніценко В.С. та ін.]; За заг. ред. О.В. Макарюка, В.М. Жмайлова, Ю.І. Данька. – Харків: Міськдрук. – 2011. – 958 с.

18. Сучасний українсько-руський / Російсько-український словник / За редакцією О.В. Захарченка, Н.В. Кіт [Словник]. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. – 482 с.

19. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

УДК: 332.2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

**КРАВЧЕНКО О.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті представлено економічну ефективність використання сільськогосподарських угідь України. Визначено сучасний стан землекористування за допомогою показників економічної, соціальної та екологічної ефективності.

This paper presents the economic efficiency of using agricultural land in Ukraine. Determined the current state of land use by means of indicators of economic, social and environmental performance.

Постановка проблеми. Два головні процеси обумовили вибір

теми дослідження: за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства Об'єднаних Націй, за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі; одночасно щороку в світі втрачається 30 млн.га сільськогосподарських угідь. Як наслідок – у 2011-2013 роках 842 мільйона людей, або 12% мешканців світу, голодують [1].

Саме земля в сільському господарстві є основний, незамінний та обмежений ресурс, від ефективності використання якого в значній мірі залежить обсяг формування та ефективність використання інших ресурсів, включаючи трудові (переважно сільське населення), матеріальні (основні та оборотні засоби), фінансові (інвестиції всіх рівнів).

Тому необхідним є проведення аналізу ефективності використання сільськогосподарських угідь України, оскільки тривають значні трансформаційні процеси в сільськогосподарському виробництві при відсутності належного контролю з врахуванням екологічної, соціальної та економічної ефективності кінцевих результатів господарювання на землі.

Аналіз останніх досліджень. Існує чимало методик визначення ефективності використання земельних ресурсів сільського господарства. Вчені наводять системи узагальнюючих, індивідуальних та допоміжних показників, з врахуванням різних видів ефективності використання земельних угідь [2;3;4;5;6;7].

Наприклад, Андрійчук В.Г. поділяє систему показників на показники рівня інтенсивності використання земельних ресурсів та ефективності. Останні також розмежовує на натуральні, які характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, та вартісна, як критерій ефективності всієї площі [5]. Горбоніс Ф.В., Черевко Г.В. та інші автори також наводять систему натуральних та вартісних показників ефективності використання земель в аграрному виробництві, при цьому не виокремлюючи види ефективності [6].

Теремець Л.А. пропонує визначати систему показників за такими видами ефективності: економічна, технологічна, соціальна та екологічна. Сукупність показників по вказаних видах ефективності використання земель у сільському господарстві дозволяє більш повно та системно підійти до вибору напрямку підвищення ефективності використання земель [7].

Але, незважаючи на це, залишаються дискусійними питання сучасного стану та динаміки ефективності сільськогосподарського землекористування. Тому видається доцільним розглянути питання,

щодо обґрунтування найефективнішої трансформації землекористування до природних умов та перспективних стратегій сталого розвитку сільських територій.

Метою статті є визначення стану та динаміки ефективності використання земельних ресурсів України з метою обґрунтування причин недостатнього рівня екологічного, соціального та економічного ефекту від їх використання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно нагадати, що загальна земельна площа це площа поверхні суші разом із внутрішніми водами, які знаходяться в межах державного кордону. Сільськогосподарські угіддя – земельні ділянки, які систематично використовують для одержання сільськогосподарської продукції і включають у себе рілля, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища. Сільськогосподарські угіддя знаходяться у власності, оренді, постійному чи тимчасовому користуванні сільськогосподарських підприємств і громадян. Рілля – земельні ділянки, які систематично обробляють і використовують під посіви сільськогосподарських культур, включаючи посіви багаторічних трав, а також чисті пари, площі парників і теплиць. [8, С.75].

В Україні станом на 1.01.2013 року налічується 41,5 млн.га сільськогосподарських угідь, в тому числі 32,5 млн.га ріллі. Україна входить до п'ятірки країн світу з максимальним рівнем забезпеченості ріллею з розрахунку на 100 осіб, а саме 71,6 га (2012 рік), поступається лише Канаді (125,0 га), Аргентині (93,1 га) та Російській Федерації (85,1 га ріллі на 100 осіб) [8, С. 380-381].

Але, нажаль екологічний стан значних площ сільськогосподарських земель – незадовільний, зокрема площі кислих ґрунтів займають 10,4 млн.га (25,0%), солонцюватих (середньо- і сильно-) та засолених – 4,7 млн.га (11,3%), перезволожених і заболочених – 3,9 млн.га (9,4%), кам'янистих – 5,4 млн.га (13,0%) [9].

При аналізі використання земельних угідь бажано визначати такі показники ефективності: рівень освоєння земель (відношення сільськогосподарських угідь до загальної земельної площі); рівень розораності (відношення площі ріллі до сільськогосподарських угідь); відсоток посівної площі від площі землі в обробітку (відношенням площі посіву до ріллі); структуру посівних площ (табл. 1).

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 78,3 % (32,5 млн.га), що значно більше, ніж у всіх без виключення європейських країнах (від 25% в Швейцарії, 32% у Великій Британії до 69% в Німеччині) і США (40,6%).

Крім того, за часткою природних кормових угідь у загальній

площі сільськогосподарських угідь (1 %) Україна значно поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30-40 %, а у Великій Британії і США становить 63,1 і 56,0 % відповідно [10].

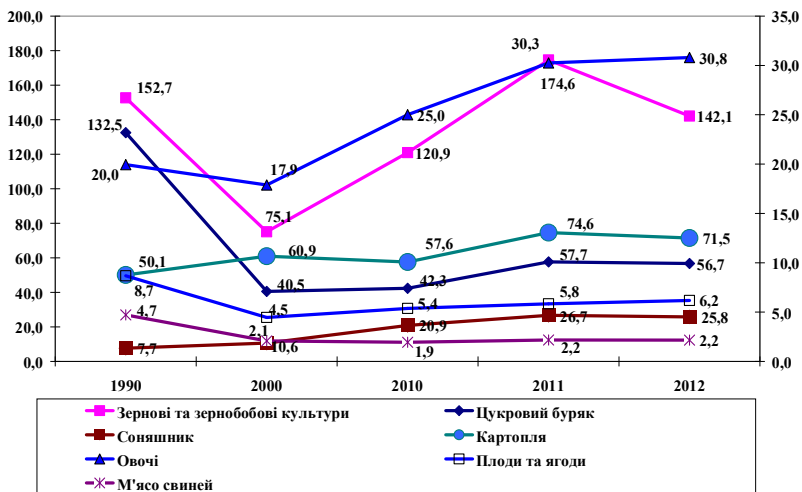
У структурі посівних площ спостерігається значна трансформація шляхом зменшення посівів кормових культур, у 4-5 рази до майже 9% у 2012 році; одночасно збільшується у майже 3 рази питома вага посівів технічних культур, а саме соняшнику, до майже 19%, при оптимальному значенні у 10-12%.

Таблиця 1

Економічна ефективність сільськогосподарського землекористування України за 1990-2012 роки

Показники	Роки					±,% 2012 р. до:	
	1990	2000	2010	2011	2012	1990	2010
1. Усього земель, млн.га	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35	100	100
2. Усі сільськогосподарські угіддя, тис.га	42,03	41,83	41,58	41,56	41,54	98,8	99,9
з них рілля	33,41	32,56	32,48	32,50	32,52	97,3	100,1
3. Посівна площа с.-г. культур, тис.га	32,41	27,17	26,95	27,67	27,80	85,8	103,2
в тому числі: зернові та зернобобові культури	14,58	13,65	15,09	15,72	15,45	105,9	102,4
технічні культури	3,75	4,19	7,30	7,44	7,85	209,4	107,6
з них: цукровий буряк	1,61	0,86	0,50	0,53	0,46	28,5	91,4
соняшник	1,64	2,94	4,57	4,74	5,19	317,5	113,6
кормові культури	12,00	7,06	2,60	2,48	2,48	20,6	95,2
4. Рівень освоєності, %	69,6	69,3	68,9	68,9	68,8	-0,8 в.п.	-0,1 в.п.
5. Рівень розораності, %	79,5	77,9	78,1	78,2	78,3	-1,2 в.п.	+0,2 в.п.
6. Відсоток посівних площ у ріллі, %	97,0	83,4	83,0	85,1	85,5	-11,5 в.п.	+2,5 в.п.
7. Структура посівних площ, %							
а) зернові та зернобобові культури	45,0	50,2	56,0	56,8	55,6	+10,6	-0,4
б) технічні культури	11,6	15,4	27,1	26,9	28,3	+16,7	+1,2
з них: цукровий буряк	5,0	3,2	1,9	1,9	1,6	-3,3	-0,2
соняшник	5,0	10,8	17,0	17,1	18,7	+13,6	+1,7
в) кормові культури	37,0	26,0	9,6	9,0	8,9	-28,1	-0,7
г) інші культури	6,4	8,4	7,3	7,3	7,3	+0,9	-

Економічна ефективність сільськогосподарського землекористування, щодо обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва з розрахунку на одиницю певного виду угідь, представлено у графічному вигляді (рис.1-3).

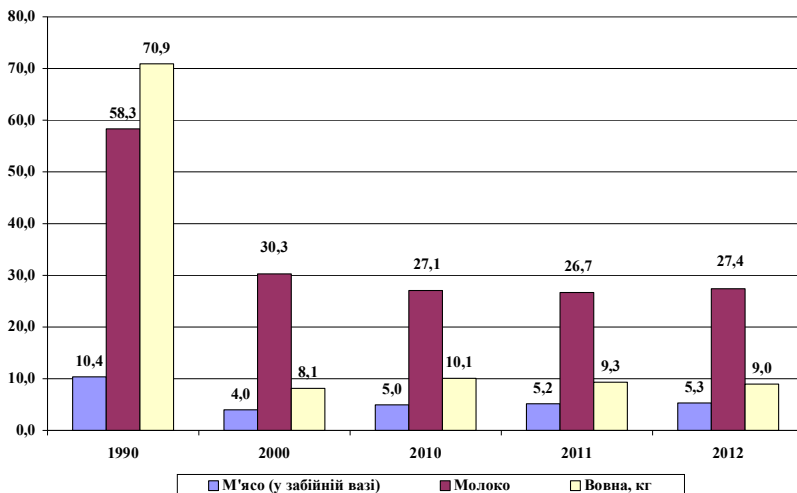

Рис. 1. Вихід продукції сільського господарства на 100 га ріллі в Україні за 1990-2012 роки, тонн

Порівнюючи отримані дані в динаміці за 22 роки, виробництво продукції рослинництва з розрахунку на 100 га ріллі переважно збільшується (особливо в порівнянні з 2000 роком): у 3,3 рази виробництво сояшнику, у 1,4-1,5 рази – картоплі та овочів, у 2011 році виробництво зернових та зернобобових на 14%. Виключенням є значне зменшення, у 2,3 рази, виробництво цукрового буряку та у 1,4 рази плодів та ягід.

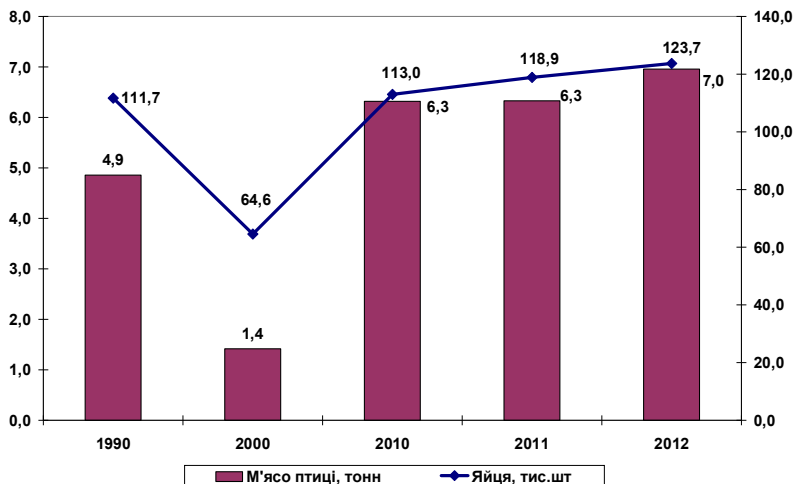
Одночасно виробництво продукції тваринництва скорочується у рази (рис. 2): м'ясо всіх видів тварин (в тому числі свинини) та молока – у 2 і більше рази, вовни у майже 8 раз. Тоді як у європейських країнах отримують продукції тваринництва у декілька разів більше. У Франції, де площа сільськогосподарських угідь 30,3 млн.га (в Україні 41,3 млн.га), на 100 га отримують 83,5 т молока, 18,8 т м'яса, в Україні лише 27,4 т та 5,3 т відповідно.

Позитивним є виробництво м'яса птиці та яєць, що демонструє збільшення обсягів у 1,4 та 1,1 рази відповідно (рис.3).

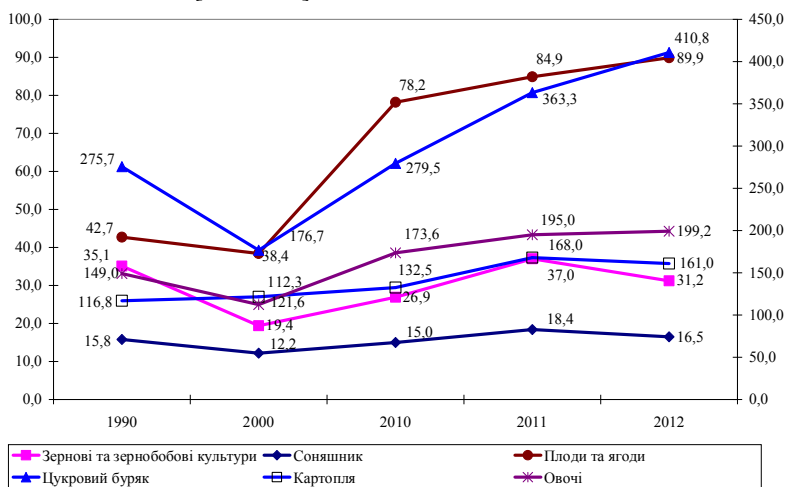
Рис. 2. Вихід продукції тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь, тонн

Отже, виробництво продукції сільського господарства з розрахунку на одиницю земельної площі є незадовільним.

Рис. 3. Вихід продукції птахівництва на 100 га посіву зернових та зернобобових культур

Наступним головним показником економічної ефективності використання земельних ресурсів сільського господарства є урожайність (рис.4), яка за останні 22 роки збільшується у середньому на 30-40%. Але, знов таки, є значно меншою порівняно з іншими країнами світу, де якість ґрунтів поступається українській: урожайність зернових та зернобобових культур Великобританії, Німеччини, Франції від 64 до 68 ц/га, США 67,5 ц/га, в Україні – 37,0 ц/га (2011 рік); цукрового буряку в Європі від 628 ц/га (Німеччина) до 947,2 ц/га (Франція), США 532,7 ц/га, в Світі – 536,7 ц/га, в Україні лише 360-410 ц/га [8, С. 384].

Рис. 4. Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні за 1990-2012 роки, ц/га

Зазначені результати свідчать про неналежну культуру землеробства, недотримання його технологічних і екологічних вимог. Тому зусилля землекористувачів повинні спрямовуватись на поліпшення якості сільськогосподарських угідь, а саме родючості ґрунтів, тобто на покращення екологічної ефективності, без чого неможливо підвищити продуктивність земель. Оскільки наразі фактичне внесення мінеральних добрив становить 68-73 кг поживної речовини на 1 га посівної площі, органічних добрив 0,5 т (або лише 51% та 6%, відповідно, рівня 1990 року). Як довідка: науково обґрунтований обсяг органічних добрив для досягнення бездефіцитного балансу гумусу необхідно в Поліссі 13-14 т, в Лісостепу 11-12, Степу 8-9 т [2].

Відносно соціальної ефективності, «на землі» в Україні працює 14,3 млн.осіб, або 31,5% постійного населення, яке відноситься до категорії сільського; рівень зайнятості яких становить лише 24,4%; середньомісячна заробітна плата за результатами 2012 року – 2 077 грн., або 67% середньо українського рівня, або менше 12% країн ЄС (у 2011 році розмір середньої заробітної плати в країнах ЄС-27 – 1 654 євро) [11].

Виробництво валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 року) з розрахунку на одного сільського мешканця становить лише 15,6 тис.грн. (в тому числі продукції рослинництва на суму 10,4 тис.грн, тваринництва на 5,2 тис.грн.), що за 22 роки вцілому зменшилось на 6% переважно за рахунок суттєвого зменшення виробництва продукції тваринництва; на 100 га сільськогосподарських угідь у 2012 році в Україні вироблено валової продукції лише 537,5 тис.грн., або 80% рівня 1990 року, що є результатом зтяжної аграрної реформи, особливо земельної.

Причинами неефективного використання земельних ресурсів України є: відсутність стратегії розвитку земельних відносин, особливо щодо функціонування та розвитку ринку землі, оскільки мораторій перешкоджає залученню інвестицій всіх рівнів; відсутність прозорості, адекватної нормативно-правової бази з регулювання земельних відносин, що є передумовою сталого землекористування; відсутність законодавчого регулювання та дієвого контролю за дотриманням земельного законодавства в частині раціонального використання та екологізації землекористування, що призвело до загрозливих масштабів екологічно необґрунтованої практики використання орендованих земель шляхом вирощування на них соняшнику протягом багатьох років поспіль; відсутність фактичного еколого-агрохімічного ґрунтового обстеження, тому більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримуються науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтовахисних технологій, як наслідок – значне зниження родючості ґрунтів; відсутність дієвого контролю за здійсненням заходів щодо поліпшення угідь, а саме за строками, обсягами, вартістю, якістю тощо всіх процесів на землі, що має безпосередній вплив в першу чергу на екологічну ефективність використання земель, як наслідок – на соціальний та економічний розвиток сільських територій вцілому.

Висновки.

1. За оцінками експертів, українське сільське господарство спроможне і повинно забезпечувати продуктами харчування понад 145 млн.осіб [12]. Особливо в умовах, коли в світі 842 мільйонів людей голодує.

2. Рівень розораності (78,3%) українських земель є загрозливим, що

свідчить про високій рівень навантаження на ґрунтовий покрив та підвищує імовірність виникнення загроз поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду країни. Також є необґрунтованою структура посівних площ, де суттєво збільшується посівна площа під технічні культури за рахунок кормових культур, особливо соняшнику, як виснажливої для ґрунтів культури.

3. Рівень економічної ефективності, щодо показників урожайності та кількості виробленої продукції рослинництва на одиницю земельної площі, є на задовільному рівні, але значно поступається середньоевропейському; виробництво продукції тваринництва (крім продукції птахівництва) на загрозливо низькому рівні, що послаблює продовольчу безпеку України.

4. Рівень соціальної ефективності, а саме показники якісної оцінки рівня життя (в тому числі розвитку інфраструктури), умов праці (обумовлених рівнем НТП) та середньої заробітної плати працівників сільського господарства, є значно нижчим середньоукраїнського рівня та нижчим у декілька разів середньоевропейського. 5. Основним напрямом покращення показників екологічної ефективності використання земель, особливо щодо родючості ґрунтів, повинно стати розробка, затвердження та, головне, дієвий контроль виконання Закону по охорону сільськогосподарських земель, зорієнтованого на екологічну безпеку аграрного землекористування, що є запорукою покращення економічних та соціальних показників розвитку сільського господарства України.

Література.

1. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fao.org/publications/>

2. Маракулін П. П. Земля та раціональне її використання. За ред. О.А. Бутудського / П. П. Маракулін. – К. : Урожай, 1983. –С. 25.

3. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Збірник матеріалів Одинадятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін.. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С.135.

4. Сучасна земельна політика України / Юрченко А.Д., Греков А.Д., Мірошніченко А.М., Кузьмін А.В. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

6. Горбоніс Ф.В. Економіка підприємств: підручник / Ф. В. Горбоніс, Г.В. Черевко [та ін]. - К.: Знання, 2010. - 463 с.

7. Теремець Л.А. Система показників ефективності використання земель у сільському господарстві / Л.А. Теремець // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 5. Том 3. – 2012. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/>

8. Сільське господарство України за 2012 рік. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – 2013 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.

10. Русан В. М. Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>

11. Звягізький Ю.Л. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ / Ю.Л. Звягізький // Економіка України, - 2013. - №9 (622). – С. 73-84. 12. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / Бабміндра Д.І, Третяк А.М. – К. : ТОВ „ЦЗРУ”, 2003. – 143 с.

УДК 657.471.66

КОНЦЕПЦІЯ СТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСУ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ

***КРАВЧЕНКО О.І., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА***

В статті розглянуто проблеми підвищення ефективності роботи сільськогосподарського підприємства. Доведено, що високих господарських результатів агропідприємство може досягти лише при умові застосування прийомів інтегрованих маркетингових комунікацій.

In the article the problems to organize high result of agriculture firm. Agriculture firm attain high result use only integrated marketing communications acceptance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні комунікаційна політика в цілому, а також проблеми розробки реклами, персонального продажу, зв'язків з громадськістю, стимулювання збуту